

Биковський Лев. На Кавказько-турецькому фронті. Спомини з 1916-1918 pp. (Leo Vykovsky on the Caucasian – Turkish War Front. Memoirs (1916-1918) / Лев Биковський. – Winnipeg-Denver, 1968. 7. **Биковський Л.** Від Привороття до Трапезунду. Спомини (1895-1918) (Leo Vykovsky From Pryvorottia to Trebisond (Memoires (1895-1918) / Л. Биковський. – Munich-Denver, 1969. 8. **Биковський Лев.** На Кавказько-турецькому фронті. Спомини з 1916-1918 pp. (Leo Vykovsky On the Caucasian – Turkish War Front. Memoirs (1916-1918) / Лев Биковський. – Winnipeg-Denver, 1968. – С. 114. 9. **Сообщения** и отчет академика Ф.И. Успенского о командировке в Трапезунт (Communications and Report by Acad. F.I. Uspensky about his Mission to Trabzon) // Известия Императорской Академии наук. VI серия. – № 16. – Петроград, 1916. – С. 1468. 10. **Там само.** – С. 1490 11. **Отчет** о занятиях в Трапезунте летом 1917 г. Ф.И. Успенского (Report about work in Trabzon in Summer 1917 by F.I. Uspensky) // Известия Российской Академии наук. VI серия – № 5. – Петроград, 1918. – С. 211. 12. **Там само.** – С. 214. 13. **Там само.** – С. 215. 14. **Биковський Лев.** На Кавказько-турецькому фронті. Спомини з 1916-1918 pp. (Leo Vykovsky On the Caucasian – Turkish War Front. Memoirs (1916-1918) / Лев Биковський. – Winnipeg-Denver, 1968. – С. 72. 15. **Отчет** профессора А.Е. Крымского (Prof. A.E. Krymsky's Report) // Известия Российской Академии наук. VI серия. – № 5. – Петроград, 1918. – С. 216. 16. **Начальнику** ученой экспедиции Академии наук в Трапезунте академику Ф.И. Успенскому Николая Макаренко краткий отчет (A Short Report by Nikolay Makarenko) // Известия Российской Академии наук. VI серия. – № 5. – Петроград, 1918. – С. 21. 17. **Українська** Академія мистецтва. Дослідження і науково-методичні праці. – вип. 9. – Київ, 2002. – С. 246. (Research and scientific-methodological papers. Ukrainian Academy of Art) 18. **Кримський А.** Пальмове гілля / А. Кримський. – Київ: Час, 1922. – Ч. III. – С. 1. (Krymsky A. Palm Branches. – Part III).

УДК 930.2: 94(31)

Кошовий С.А. (Київ)

НОВІ ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ ЦІНЬ ДОБИ ЧЖАНЬГО

Цінними історичними джерелами є відомі письмові пам'ятки, які активно залучаються дослідниками для вивчення давньої історії Китаю – історична хроніка Чуньцзо – «Весна і осінь», коментарі до неї Цзочжуань – «Коментарі Цзо», історичний трактат Шуцзін – «Книга історії» (його ще називають Шаншу – «Книга Шан»), історичний збірник Гоюй – «Промови

царств», літопис Чжушу цзінянь – «Бамбукові аннали», монументальна книга з історії стародавньої доби Сима Цяня «Ши цзі, Історичні записи» тощо. Коло надійних джерел із давньої історії Китаю розширюється завдяки новим знахідкам, які відкрилися дослідникам за останній період. До нових історичних артефактів, які стали доступними для науковців в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. слід віднести палеографічні законодавчі тексти, які проливають світло і відкривають нові можливості для вивчення доби Чжаньго «борючі царства» та держави Цінь зокрема. Саме новими джерелам по історії держави Цінь періоду Чжаньго є «Шуйхуді Цінь цзянь, Бамбукові тексти з Шуйхуді періоду Цінь», «Ліє гучен Цінь цзянь, Бамбукові тексти з Ліє періоду Цінь», «Чжанцзяшань Ханьму чжуцзянь, Бамбукові тексти з Чжанцзяшань періоду Хань», зразки тодішнього діловодства та юридичних пам'яток (закони царства Цінь, ділові папери ціньської та раннеханської доби).

«Шуйхуді Цінь цзянь, Бамбукові тексти з Шуйхуді періоду Цінь» – найдавніші китайські тексти, які були написані на бамбукових дощечках іноді також називаються Бамбукові тексти з Юньмен періоду Цінь. На цю знахідку натрапили у грудні 1975 р. під час проведення земляних робіт з укріплення та розширення дренажного каналу на ділянці Шуйхуді району Сяоган в повіті Юньмен центральнокитайської провінції Хубей в так званій могилі №11.

Довідково: Повіт Юньмен розташований у східній частині провінції Хубей. У сьогоденній адміністративній системі поділу КНР підпорядкований місту Сяогань. В історичній перспективі у період Чуньцю «Весна і осінь» (770-476 рр. до Р.Х.) повіт Юньмен був частиною васальної держави Юнь в період династії Чжоу. Проте згодом територія відійшла до держави Чу, правителі якої використовували територію повіту як мисливські угіддя. У 223 р. до Р.Х. в результаті перемоги над Чу державою Цінь, Юньмен стало територією Цінь.

Під час археологічних робіт вчені знайшли могилу, яка належала сановнику повітового рівня періоду Цінь. Достомоно відомо, що ця чоловіча особа мала вік старше 40 років та ім'я Сі. Він народився у 262 р. до Р.Х., у 249 р. став урядовим переписувачем. У 241 р. отримав підвищення у посаді до рівня повітового клерка. При ньому було знайдено численні погребальні предмети, але саме найцінніше – це бамбукові дощечки з написами на них (загальна їх кількість склала 1155 одиниць). Більше половина з них, а саме 612 штук, містила матеріали з законодавчих та адміністративних справ. Дощечки мали певний розмір. Їх ширина була стандартна для того часу: 0,5-0,8 см; висоти були різні: 23,1 см, 25,5 см та 27,8 см. Написи виконані із застосуванням стилю письма «лі шу» (чиновницьке письмо). За звичай, одна дощечка містила колонку ієрогліфів

написаних чорнилами чорного кольору, виготовлених із соснової сажі за допомогою пензлика.

В процесі більш ретельного дослідження було встановлено дату знахідки – 217 р. до Р.Х. – період Цінь та те, що записи містили частину Кодексу законів Цінь, який існував в Стародавньому Китаї до періоду об'єднання в єдину державу. Знайдені там бамбукові дощечки включали у себе декілька законодавчих текстів, у тому числі збірник законів, якому група з упорядкування дощечок із Шуйхуді присвоїла назву «Цінь луй ши ба чжун Вісімнадцять цінських законів» [1]. Ймовірно, це і був Кодекс, який запровадив Шан Ян. Зберігаються знайдені матеріали в Хубейському провінційному музеї під серійним номером 040-041 [2].

Перша публікація про знахідку періоду Цінь була оприлюднена у китайському археологічному журналі Веню «Культурне надбання» у 1976 р. Їй були присвячені три випуски (від 6 по 8) під назвою «Юньмен Цінь цзянь шивень Тлумачення бамбукових текстів з Юньмену періоду Цінь». Згодом матеріали були опубліковані у КНР у вигляді книги під назвою «Шуйхуді Ціньму чжуцзянь, Записи на бамбуку з могили періоду Цінь в Шуйхуді». Розгорнуту статтю про цю знахідку у провінції Хубей написав шанований нідерландський синолог А.Ф.П. Хульсве (Anthony François Paulus Hulsewe) в міжнародному синологічному журналі «Тун бао», публікація за 1978 р. [3]. А у 1985 р. він опублікував книгу англійською мовою, яка присвячена перекладу та тлумаченню знайденої частини Кодексу законів Цінь [4].

Ці матеріали надзвичайно важливі з огляду наукових досліджень у сфері управління, економіки, культурної спадщини, законодавства, військових справ тощо періоду кінця Чжаньго «борючих царств», періоду династії Цінь та ранньої ханської доби.

3 червня 2002 р. на околиці міста Ліе повіту Луншань провінції Хунань було знайдено численні таблички з написами, які нині називаються «Таблички з стародавнього міста Ліе» або «Ліе гучен Цінь цзянь Бамбукові тексти з Ліе періоду Цінь». Загальна кількість їх становила 36 тис. одиниць [5]. Дослідження щодо цієї знахідки знаходяться на початковій стадії. Особливо важливою є та частина табличок, які містять матеріали про державу Цінь.

Іншою палеографічною знахідкою яка містить законодавчі тести стародавньої доби є «Чжанцзяшань Ханьму чжуцзянь Бамбукові тексти з Чжанцзяшань періоду Хань» [6]. Письмові документи належать періоду 196-186 рр. до Р.Х. Вони були знайдені у 1983 р. під час археологічних досліджень могили № 247 поблизу гори Чжанцзяшань, повіту Цзянлінь провінції Хубей (поблизу сучасного міста Цзінчжоу). Могила була побудована у ранній період династії західна Хань. У ній містилося

поховання чиновника, який помер у 186 р. до Р.Х. Тести були написані на бамбукових дощечках, які були з'єднанні шнуром та звернуті у сувої. Записи містили процедури судових розглядів також попереднього періоду епохи Цінь (зокрема, наводиться подія, датована 246 р. до Р.Х. та різні моменти у галузі юриспруденції більш раннього періоду), посилання на літературу у галузі медицини, розгляд військових стратегій та календар з датами за період з 202 по 186 рр. до Р.Х.

Опублікована інформація про знахідку доби ранньої династії Хань та тести, які містили закони доби Цінь, відразу привернула увагу синологів усього світу. Насьогодні значна кількість публікацій, яка присвячена матеріалам з «Чжанцзяшань», здійснена китайським професором Лю Сюецінь [7].

Підсумовуючи все вищесказане варто зауважити, що палеографічні законодавчі тексти, які записані на бамбукових дощечках, порівняно нова категорія історичних джерел з історії Стародавнього Китаю доби Чжаньго та періоду становлення імперій Цінь та Хань. Змістовна ж сторона цих знахідок відіграє ключову роль для використання їх у подальших дослідженнях та залучення у науковий обіг нової категорії джерел по історії Стародавнього Китаю, особливо з огляду на детально описані та систематизовані рекомендації по діяльності адміністративних установ тієї пори та процедури застосування автентичних законодавчих документів на практиці. Більшість з інформації, яка представлена у цих текстах відсутня в традиційних письмових пам'ятках, що відповідно робить їх унікальними для дослідника та представляє принципово новий матеріал для вивчення з цілого ряду напрямків досліджень суспільних процесів Стародавнього Китаю. На відміну від традиційних письмових пам'яток, нові палеографічні документи ще не отримали розгорнутого супроводу коментарів та роз'яснень з тих чи інших значень, понять та словосполучень з боку китайських науковців і перебувають на стадії активного вивчення та класифікування.

Література

1. **Qin lü shi ba zhong** [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.bamboosilk.org/Wxbz/2002/shuihudi/qinli18.htm>.
2. **Database of Early Chinese Manuscripts**. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела <http://www.dartmouth.edu/~earlychina/research-resources/databases/early-chinese-manuscripts.html>.
3. **T'oung Pao**. Second Series. – Vol. 64, Livr. 4/5 (1978). – P. 175-217 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/4528137?uid=3739232&uid=2&uid=4&sid=21101704462107>.
4. **Hulsewé A.F.P.** Remnants of Chin Law: An Annotated Translation of the Chin

Legal and administrative rules of the 3rd century B.C. discovered in Yun-meng Prefecture, Hu-pei Province, in 1975 / A.F.P. Hulsewé. – Leiden: E. J. Brill, 1985. – 244 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до джерела: http://books.google.com.ua/books?id=M7oseTr553wC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false 5. **Preliminary Study of Qin Period Inscribed Slips from Liye** [Электронный ресурс]. – Режим доступа до джерела: <http://www.kaogu.net.cn/cn/detail.asp?ProductID=9682>. 6 **Zhangjiashan ersiqi hao Han mu zhujian zhengli xiaozu, Zhangjiashan Han mu zhujian (ersiqi hao mu)** –Beijing: Wenwu chubanshe, 2001. 7. **Liu Xueqin and Xing Wen. New Light on the Early-Han Code: A Reappraisal of the Zhangjiashan Bamboo-slip Legal Texts** / Liu Xueqin // Asia Major. – Volume 14. – Part 1, 2001. – P. 125-146 [Электронный ресурс]. – Режим доступа до джерела: <http://www.ihp.sinica.edu.tw/~asiamaajor/pdf/2001a/6%20XingPDF.pdf>

УДК 902.035(470.32)

Красильникова Л.И., Красильников К.И. (Луганск)

О СТРОИТЕЛЬНЫХ ТЕНДЕНЦИЯХ УКРЕПЛЕННЫХ ГОРОДИЩ САЛТОВО-МАЯЦКОЙ КУЛЬТУРЫ (ПО МАТЕРИАЛАМ ФОРТА КРАСНОЕ ГОРОДИЩЕ)

В 1984 году в рамках программы изучения конструктивных систем укрепленных городищ СМК, были проведены тестовые раскопки территории и оборонительного вала Красное Городище в долине реки Тихая Сосна на Белгородщине (Россия).

Цель раскопок – сбор информации о конструкции стен, строительных материалах, технике кладки, выявление находок, свидетельствующих о функциональности и датировке памятника. Поставленные задачи выполнила археологическая группа истфака ЛНУ (ЛГПИ), их результаты, изложенные в форме научного отчета (Красильников 1984; 1986), без малого 30 лет являются предметом дискуссии в направлениях: назначение городища (Плетнева, 1988), строительные тенденции и традиции (Галкина, 2002), фортификационные особенности (Свистун, 2007) и другим темам.

Наиболее полные, убедительно аргументированные характеристики архитектурно-строительных технологий рассматриваемой крепости, изложены Г.Е. Афанасьевым (Афанасьев, Красильников, 2012). Некоторыми положениями из них и собственные позиции по существующим вопросам, мы намерены изложить в тезисной форме